

Mark FABIJ | O PREDŠOLSKI VZGOJI IN
KVINTILIJAN | OSNOVNI ŠOLI

(*Institutio oratoria 1, 1-3*)

Prevod Matjaž BABIČ

Predgovor

1. Komaj sem se po dvajsetih letih, ki sem jih posvetil vzgoji mladine, upokojil, že so me ljudje začeli prijateljsko spodbujati, naj napišem kaj o govorništvu. Dolgo sem se branil, ker sem se zavedal, da je o teh vprašanih poglobljeno pisalo že veliko piscev tako v grščini kot v latinščini. 2. Menil sem, da bodo spričo tega razumeli, zakaj oklevam; a prav zato so bili še bolj vneti: zatrjevali so, da je težko izbirati med različnimi, deloma celo nasprotnimi mnenji prejšnjih strokovnjakov, tako da se jim je zdelo upravičeno nalagati mi naporno delo, v katerem bi vsaj presodil staro, če že ne odkril kaj novega. 3. Vdal sem se, ne toliko, ker bi bil prepričan, da mi bo uspelo, kolikor zato, ker me je bilo sram odkloniti. A ko se je nato snov močno razširila, sem si naložil večje breme, kakor sem nameraval, po eni strani, da bi bili moji privrženci bolj prizanesljivi do mene, po drugi strani, da se ne bi znašel na shojeni poti in stopal le po tujih stopinjah. 4. Kajti skoraj vsi, ki so se namenili pisati o govorniški umetnosti, so začeli tako, kakor da bi pisali za ljudi, ki so popolnoma izobraženi v vseh drugih strokah in bi z govorništvom samo zaokrožili izobraževanje. Morda so takšni pisci prezirali tisto, kar se učimo najprej; lahko da zato, ker so menili, da to ni njihova dolžnost, ko so vendar stroke razdeljene med sabo, a najverjetneje zato, ker se niso mogli nadejati, da bi imela njihova nadarjenost kaj veliko od ukvarjanja s stvarmi, ki so sicer potrebne, a se v njih ne da razkazovati: streha se vidi, temelji pa ne. 5. A menim, da ni govorniški umetnosti tuje nič izmed tistega, brez česar se, če smo odkriti, ne da postati govornik, in da se v nobeni stvari ne pride do vrha, če nismo začeli na začetku. Zato se mi ne bo zdelo odveč spustiti se do tistih majhnih stvari, brez katerih ne more biti velikih, če jih zanemariš, in bom začel, kot da bi meni izročili govornika v vzgojo, oblikovati njegov pouk od otroštva naprej.

6. To delo, Marcel Viktorij, posvečamo tebi, ker smo te kot prijatelja in za književnost navdušenega imeli za vrednega tega dokaza najine medsebojne naklonjenosti, a ne samo zato (čeprav je to tehten razlog), ampak tudi, ker bodo te knjige morda koristne pri vzgoji tvojega Gete, čigar zgodnja mladost že kaže luč nadarjenosti; naj ga knjige vodijo takorekoč od

zibelke govorništva skozi vse večšine, ki lahko kaj pripomorejo bodočemu govorniku, do vrha njegovega dela. 7. Za to sem se odločil še toliko bolj, ker pod mojim imenom že krožita dve knjigi o govorništvu, čeprav ju nisem ne izdal ne predvidel za izdajo. Ena je dvodnevno predavanje, ki so ga z mojim dovoljenjem zapisali sužnji, druga je celó večdnevno predavanje, ki so ga sicer vrli, a nad mojim delom preveč navdušeni mladeniči zapisali, kolikor so mu lahko sledili, in ga razširili med ljudmi, čeprav si še ni zaslužilo objave. 8. Torej bo tudi v teh knjigah najti marsikaj iz onih dveh, precej bo spremenjenega, še več dodanega, a vse skupaj bo lepše urejeno in dodelano, kolikor bo v naši moči.

9. Vzgjamo tistega znanega popolnega govornika, ki je lahko samo dober človek, zato od njega ne zahtevamo samo izjemne govorniške sposobnosti, ampak tudi vse duševne vrline. 10. Ne bi se strinjal s trditvijo, da je treba nauk o pravičnem in častnem življenju prepustiti filozofom: saj takšen mož, pravi državnik, usposobljen za vodenje javnih in zasebnih zadev, mož, ki lahko z nasveti vodi državo, jo z zakoni utrjuje in s sodbami na sodišču izboljšuje, ne more biti nihče drugi kakor govornik. 11. Zato sicer priznam, da bom uporabljal nekatera spoznanja, ki se najdejo v filozofskih knjigah, vendar bom zastopal stališče, da so ta spoznanja pravno gledano naša in da v bistvu spadajo v govorništvo. 12. O pravičnosti, pogumu, zmernosti in drugih podobnih vrlinah je treba razpravljati tako pogosto, da skoraj ni moč najti zadeve, v kateri ne bi naleteli na katero izmed naštetih vprašanj; vse to je treba razložiti v okviru iskanja dokazov in njihove ureditve. Ali torej lahko dvomimo, da je prostor za govornika prav tam, kjer se zahteva duhovna moč in zmožnost javnega nastopanja?

13. In vse to je bilo, kot Cicero jasno dokazuje¹, združeno že po naravi, a povezano tudi v javnem delovanju, tako da so isti ljudje veljali za modrece in sposobne govornike. Pozneje se je (sprva enotna) usmeritev razcepila in zaradi lagodnosti se dandanes zdi, da imamo opraviti z več dejavnostmi. Kajti brž ko je jezik postal vir zaslužka in ko je postalo navada izrabljati govorništvo, ki je bilo sprva vpeljano v dobre namene, za slábo, so tisti, ki so veljali za govornike, zanemarili skrb za nravi. 14. Tako zapuščeno je postalo govorništvo plen manj nadarjenih. Tako so se nekateri, ker so se hoteli izogniti naporom, ki jih zahteva uspešno nastopanje v javnosti, umaknili v vzgojo duha in določanje pravil za življenje; obdržali so sicer važnejši del, če bi se dalo deliti, vendar so si prilastili nadvse nenavaden naziv, da se samo oni imenujejo 'ljudje, ki stremijo za vrlino'. Takšnega naziva si niso upali zahtevati ne najvišji poveljniki ne državniki, ki so dosegli veliko uspehov pri odločanju v najpomembnejših vprašanjih in pri vodenju države: raje so namreč delali, kar je najbolj treba, kot da bi obljubljali.

¹ De oratore, 3, 15, 50s.

15. Za učitelje modrosti v starih časih rad priznam, da so učili veliko koristnega in da so tudi živeli v skladu z nauki; toda v naših časih so se za tem imenom pri marsikom skrile hude napake. Takšni si niso z vrlino in duhom prizadevali, da bi veljali za filozofe, temveč so z žalobnim obrazom in izstopajočim obnašanjem prikrivali do obisti pokvarjen značaj. 16. In s tistim, kar si lasti filozofija, se tu in tam ukvarja vsak. Kdo vendar – tudi če je najhujša baraba – ne govori o pravičnem, primernem ali dobrem? Kate-ri kmet ne razmišlja kdaj o vzrokih naravnih pojavov? Pravi pomen besed in razlika med njimi morata biti pač skupna vsem, ki jim je kaj do pogovora. 17. A to bo najbolje vedel in izrazil govornik. Če bi že kdaj obstajal kakšen popoln govornik, naukov o vrlini ne bi iskali pri filozofskih šolah. A dandanes se je treba tu in tam sklicevati na tiste, ki so, kot sem povedal, zasedli opuščeni, celo boljši del govorniške umetnosti, in takorekoč zahtevati svoje nazaj, ne zato, da bi si pomagali z njihovimi odkritji, temveč da jim dokažemo, da so se okoristili s tujo lastnino.

18. Govornik naj bo torej takšen, da ga bomo lahko upravičeno ime- novali modrega; naj ne bo popoln samo po značaju (to po mojem – čeprav nekateri ne bodo soglašali – ni dovolj), ampak tudi po znanju in po spo- sobnosti za vsakovrstno javno nastopanje. 19. Doslej morda res še ni bilo nobenega takšnega, a vseeno si moramo prizadevati za najboljše. Tako je ravnala tudi večina starih: čeprav so menili, da še ni bilo nikogar zares modrega, so nam vendarle zapustili nauk o modrosti. 20. Višek govorniške umetnosti seveda ni kar koli in človeku prirojena narava ne brani priti do njega. A tudi če se ne posreči, bo tisti, ki bo hotel priti do vrha, prišel više kakor tisti, ki bo že vnaprej obupal nad ciljem in obstal blizu vznožja.

Prav zato bodo bralci še toliko bolj odpustili, če ne bom obšel tudi manj pomembnih, a za naše delo nujnih vprašanj. Prva knjiga bo namreč obsegala tisto, kar pride pred poukom govorništva. V drugi knjigi bomo obravnavali osnove pouka pri učitelju govorništva in temeljna vprašanja retorike. 22. Pet naslednjih knjig je namenjenih iskanju dokazov (sem spa- da namreč tudi njihova ureditev), štiri besednemu oblikovanju vključno z memoriranjem in podajanjem. V še eni knjigi bomo, kolikor bomo v svoji šibkosti lahko, predstavili lik govornika; kakšen naj bo njegov značaj, kako naj ravna pri prevzemanju pravi, pripravi nanje in njihovem vodenju ter s čim naj se ukvarja, ko ne nastopa več v pravadah. 23 Vsemu temu bomo, kjer bo treba, dodali napotke za poučevanje. To učencev ne bo izobrazilo samo v znanju tistega, za kar so nekateri prihranili ime 'govorniška večši- na', in bo, če smem tako reči, razlagalo zakone govorništva, temveč bo lahko tudi spodbujalo nadarjenost za govorjenje in krepilo govorniške moči. 24. Kajti gole osnove govorništva v želji po prefinjenosti pogosto zlomijo in zatrejo vse, kar je v govoru plemenitega, izsesajo ves sok duha in oglodajo

kosti, ki bi vendar morale biti v skladu s svojim delovanjem povezane z mišicami in skrite v telesu.

25. Zato v teh dvanajstih knjigah nismo zajeli samo delnega pregleda, kot ravna večina piscev, ampak smo na kratko razložili vse, kar je po našem koristno pri vzgoji govornika. Ko bi namreč izčrpno obdelali vse, kar se da reči o vsakem delu snovi, delo ne bi bilo nikoli končano. 26. Vendarle moramo kar takoj poudariti naslednje: ne nauki ne večšina ne zaležejo, če ne pomaga narava. Za tistega, ki mu manjka nadarjenosti, bo tale knjiga pomenila prav toliko kot pomeni knjiga o poljedelstvu za nerodovitno zemljo. 27. Vsakomur lahko pomagajo tudi druge prirojene lastnosti: glas, vzdržljiva pljuča, zdravje, vztrajnost in naravna lahkotnost. Tudi če jih je bil kdo deležen bolj malo, se jih da sistematično razviti, a nikoli jih ni tako malo, da bi pokvarili, kar dobrega dasta nadarjenost in marljivost. Saj brez izkušenega učitelja, vztrajnega učenja in nenehne, temeljite vaje v pisanju in govorjenju tudi takšne prirojene lastnosti same po sebi ne prinesejo nič.

I.

1. Oče naj torej, ko se mu rodi sin, od njega pričakuje kar največ. Tako bo že od začetka skrbnejši z njim. Kajti ni res, kar mnogi tožijo, da namreč zmore zelo malo ljudi res razumeti, kar jih učijo, medtem ko je večina tako počasne pameti, da je pri njih ves dolgotrajni trud zaman. Prav nasprotno: najdemo veliko več ljudi, ki z lahkoto dojemajo in se hitro učijo. Saj je to vendar človekova naravna sposobnost: kakor je ptici prirojeno letenje, konju tek in zveri neusmiljenost, tako nas ljudi odlikuje spretnost in živahen um – zato tudi verjamemo, da naš duh izvira iz nebes. 2. Topoumneži, ki se težko učijo, v skladu s človeško naravo ne prihajajo nič pogosteje na svet kakor spački. Prav zato, ker je takšnih tako malo, smemo trditi, da se skriva v vsakem otroku neizmerna nadarjenost: če ta sčasoma zamre, gotovo ni zatajila narava, ampak vzgoja.

3. »A vendar so eni bolj nadarjeni od drugih.« Že res, ampak zato bodo dosegli kaj več ali kaj manj: ni ga človeka, ki bi si prizadeval, a čisto nič dosegel. Kdor se bo teh načel zavedal, se bo takoj, ko bo postal oče, ukvarjal z bodočim govornikom, kolikor se bo le mogel.

4. Predvsem naj dovilje ne govorijo narobe: zanje si je Hrizip² želel po možnosti filozofske izobrazbe, a vsekakor je priporočal izbrati najboljše dovilje, kar jih je v danih razmerah mogoče. Nedvomno je treba pri njih upoštevati zlasti značaj, a tudi govoriti morajo pravilno. Nje bo otrok poslušal prve, njihove besede bo skušal posnemati. Tudi po naravi se najbolj

² St. Vet. fr. 734 Arnim.

držimo tistega, kar smo se naučili, ko duh še ni bil izoblikovan: kakor posoda ves čas diši po tistem, kar smo najprej dali vanjo, in se iz volnene tkanine ne da več izprati barve, s katero smo spremenili prvotno belino. In slabše ko je kaj, trdovratneje se drži. Kajti dobrega ni težko poslabšati. A če je kaj narobe, kdaj boš iz tega dobil kaj dobrega? Otrok naj se torej niti v najzgodnejšem otroštvu ne nauči ničesar, česar bi se bilo treba pozneje odvaditi.

6. Za starše bi si želel, da bi bili kar najbolj izobraženi – in ne mislim samo očeta. Vemo, koliko je h govorniški sposobnosti bratov Grakhov prispevala mati Kornelija; njen nadvse učeni jezik se nam je ohranil tudi v pismih. V jeziku Lajlije, Gajeve hčere, se je videlo, kako dober govornik je bil oče, in govor Hortenzije, Kvintove hčere, pred triumviri se še zdaleč ne bere samo zato, ker ga je napisala ženska. 7. A tudi tisti, ki sami niso mogli priti do izobrazbe, naj nič manj ne skrbijo za pouk svojih otrok; prav zato naj še bolj poskrbijo za vse ostalo.

Za sužnje, med katerimi se bo vzgajal naš bodoči govornik, velja enako kot za dojljce. 8. Še zlasti za pedagoge: ali naj bodo dobro izobraženi – za to bi bilo treba najprej poskrbeti – ali naj se zavedajo, da niso izobraženi. Najslabši so tisti, ki se niso učili dosti več kot abecedo, a si domišljajo, da znajo ne vem koliko. Kajti jezijo se, če morajo del pouka odstopiti drugim, in – kot da bi imeli zaradi svoje oblasti pravico, s kakršno se taki ljudje radi bahajo – vsi oblastni in velikokrat podivjani še naprej učijo svoje neumnosti. 9. Nič manj njihove zablode ne škodijo gojenčevemu značaju: pedagog Leonides je, kot pravi Diogenes Babilonski, Aleksandru vcepil nekaj napak, ki so se ga od otroškega pouka držale še pozneje, ko je bil že odrasel in mogočen kralj.

10. Komur se zdi, da zahtevam preveč, naj pomisli, da je govorniška vzgoja naporna, tudi če pri govornikovem oblikovanju ni nič manjkalo, in da je poleg tega še veliko drugih, precej težjih nalog: treba je nepretrganega prizadevanja, izvrstnih učiteljev in številnih področij znanja. 11. Zato moramo zahtevati kar najboljše. Če se bo to komu zdelo težko, bodo pomanjkljivosti pač v človeku, ne v načinu poučevanja. A če se vendarle ne bi dalo dobiti takšnih dojlj, sužnjev in pedagogov, kakršnih bi si želel, naj bo ves čas vsaj eden večš govorjenja, da bo takoj popravil, če bodo oni vpričo gojenca rekli kaj narobe, in ne bo pustil, da bi se ga prijelo. Toda zavedati se je treba, da je ustrezno tisto, kar sem povedal prej, in da je druga možnost samo zasilni izhod.

12. Bolje se mi zdi, če otrok začne z grščino: prvič, ker latinsko govori večina, zato jo bo hitro vsrkal – še celo proti naši volji –, drugič zato, ker se bo moral najprej seznaniti z grškimi strokami (iz njih izvirajo tudi naše, rimske). 13. Vendar pri tem ne smemo pretiravati in, kot ima navado večina staršev, od otroka zahtevati, da dolgo govori ali se uči samo grško. Za

takšnim učenjem ostane veliko napak, ker je izgovarjava odtujena materinščini in ker se v jeziku vztrajno drži drugačen način govorjenja, ki ga povzroči nenehno izražanje v grščini. 14. Tudi latinščina mora slediti kmalu in postati enakovredna grščini. Če bomo že od začetka enako dobro skrbeli za oba jezika, na koncu ne bosta v napoto drug drugemu.

15. Nekateri menijo, da s poukom ne bi smeli začeti pred sedmim letom, češ da lahko otrok šele v tej starosti dojame vsebino učnih predmetov in vzdrži napor. Večina piscev, ki so živeli pred slovníčarjem Aristofanom, se sklicuje na Hezioda. Šele Aristofanes je namreč izjavil, da delo Poduki (*Hypothékai*), kjer najdemo to trditev, ni Heziodovo. 16. A enako so menili tudi drugi, med njimi Eratostenes. Vendar je boljši nasvet tistih, ki menijo, da ne sme biti nobena doba brez skrbne vzgoje, npr. Hrizip. Ta je sicer dal doviljam na voljo tri leta, a meni, da morajo že one oblikovati otroško pamet s kar najboljšimi nauki. 17. Zakaj konec koncev še ne bi bila primerna za pouk jezika in književnosti, če je že primerna za oblikovanje značaja? Vem, da se v vsem tistem času, o katerem govorim, komaj doseže toliko, kolikor bi se pozneje dalo v enem letu, vendar se mi o tistih, ki ne soglašajo, zdi, da po tej plati ne prizanašajo učencu, ampak učitelju. 18. Kaj naj bi otrok počel boljšega, odkar zna govoriti (saj nekaj mora početi). Zakaj naj bi zanemarili dobiček, ki nam ga prinese prvih sedem let, najsi je še tako majhen? Čeprav je tistega, kar prinesejo zgodnja leta, seveda zelo malo, se bo fant v prvem letu, ko bi se moral sicer učiti lažjo snov, že lahko učil težje. 19. Kar se iz prejšnjih let prenese v poznejša, je koristno; čas, ki se ga prihrani v zgodnjem otroštvu, pride prav v mladosti. Enako velja za naslednja leta: z učenjem ustrezne snovi naj se ne odlaša. Zato ne zapravljajmo časa že kar na začetku, še zlasti ker je učenje branja in pisanja v začetku docela odvisno od spomina; in ta pri majhnih otrocih ni samo že razvit, ampak je prav takrat najzmožljivejši.

20. Vendar človeškega razvoja ne poznam tako slabo, da bi menil, da je treba otroka že v nežni mladosti trdo prijeti in od njega zahtevati resno delo. Otrok umskega dela še ne more ljubiti, zato se moramo kar najbolj varovati pred tem, da bi ga zasovražil, ohranil na otroštvo grenke spomine in se jih bal še v zrelih letih. Naj bo veliko igre, treba ga je spraševati in pohvaliti, toda nikoli naj se ne veseli, da ni znal; če kdaj sam ne bo hotel, naj se vpričo njega poučuje katerega izmed otrok, ki jim zavida; vedno znova naj se pomeri z drugimi in naj se mu velikokrat zdi, da je zmagal. Spodbujajmo ga tudi z nagradami, privlačnimi za njegovo starost.

21. Razlagamo manj zahtevne reči, čeprav smo obljubili, da bomo vzgajali govornika. A tudi duševni razvoj ima svoje otroštvo: kot se vzgoja telesa, ki bo nekoč nadvse krepko, začne z materinim mlekom v zibelki, tako bo tudi bodoči govornik najprej zavekal, se z negotovim glasom trudil izgovoriti prve besede in se mučil z obliko črk. Če snov sama po sebi ne zadostu-

je, zato še ni nepotrebna. 22. In če nihče ne graja očeta, ki meni, da tega pri sinu ne sme zanemariti, zakaj bi se zgražali nad človekom, ki skuša tisto, kar dela doma prav, uveljaviti v javnosti? Še zlasti zato, ker mali lažje dojamejo manj zahtevne stvari: kot zmore telo določene gibe samo v mladih letih, tako razvita moč tudi duha naredi vzdržljivejšega. 23. Ali bi makedonski kralj Filip zahteval, naj da njegovemu sinu osnovno izobrazbo Aristotel, največji filozof tistega časa, in ali bi Aristotel sprejel njegovo ponudbo, ko ne bi menil, da mora prav začetno vzgojo voditi najboljši učitelj in da je začetna vzgoja bistvena za končne dosežke? 24. Predstavljajmo si torej, da so nam v naročje položili Aleksandra, otroka, ki je vreden tolikšne skrbi (no, saj vsakdo meni, da je njegov otrok vreden skrbi): naj me bo sram pokazati mu že pri začetnem učenju, kako se do znanja pride po bližnjici?

Toda ni mi všeč – kot počne marsikdo –, da se otroci zelo zgodaj učijo imena in zaporedje črk prej kot njihovo obliko. 25. To ovira njihovo sposobnost prepoznavanja črk: ne pazijo na njihovo obliko, ker se zanašajo na naučeni vrstni red. Zato mora učitelj, potem ko so otroci obvladali črke po abecednem redu, znova začeti od zadaj in jih premešati na različne načine, tako da učenci črke prepoznavajo po podobi, ne po vrstnem redu. Zato je najbolje, da se, podobno kot pri ljudeh, naučijo hkrati podobo in ime. 26. Kar koristi pri črkah, tudi pri zlogih ne bo škodovalo. Tudi tisto se mi ne zdi napačno, kar so si izmislili za spodbudo k učenju, da damo otroku za igranje ebenovinaste črke, in podobni domisleki, da ga še bolj razveselimo v dobi, ko rad prijemlje, si ogleduje in poimenuje.

27. Ko bo že obvladal poteze pri pisanju, bo koristno, če mu jih vrežemo karseda globoko na tablico, da jim bo pisalo sledilo kakor kolesnicam. Tako pisalo ne bo tavalo kot na voščeni tablici – od vseh strani ga bo namreč zadrževal rob in ne bo moglo uiti iz predpisanega prostora -, krepilo bo členke, ker bo šlo hitreje in pogosteje po določeni poti, in ne bo potrebovalo pomočnika, da bi pri pisanju držal roko. 28. Umestno je tudi (kar premožnejši radi zanemarjajo) skrbeti za hitrost in čitljivost pisanja. Pri govorništvu namreč še posebej velja, da ne obrodi sadov, če si ne zapisuješ sam: če je pisalo prepočasno, zadržuje miselni tok; če je zmedeno in težko čitljivo, se zapisanega ne da razumeti; nato moraš trudoma narekovati, kar je treba prepisati. 29. Zato se bo učenec vedno, še zlasti pri pisanju zaupnih pisem in pisem prijateljem, veselil, da ni zanemaril lepopisa.

30. Pri zlogih ni nobene pomoči: vse se je treba naučiti po vrsti³ in ne, kot se dela ponavadi, odlašati z najtežjimi, da bi jih obdelali šele pri pisanju besed. 31. Tudi se ne smemo kar tako zanesti na tisto, kar si učenec zapomni takoj: koristno bo ponavljati, dolgo utrjevati in ne hiteti s preho-

³ Torej *ba, be, bi, bo, bu* itd.

dom na branje ali ga celo pospeševati, dokler ne gre zveza črk gladko brez kakršnega koli premora za premislek. Šele takrat naj začne otrok zloge povezovati v besede in besede v stavke. 32. Skoraj neverjetno je, kolikšen zaostanek pri branju povzroči hitenje s prehodom. Prav to je namreč vzrok, da se otrok obotavlja, izpušča zloge in začenja znova, če se preceni ali če se ne zaneše na svoje znanje. 33. Branje naj bo torej najprej zanesljivo, šele nato povezano; naj bere počasi tako dolgo, dokler se z vajo ne bo povečala hitrost. 34. Kajti pogledovati na desno, kot vsi učijo, da vidiš, kaj piše naprej, se ne da samo s pametjo, ampak predvsem z vajo: gledati je treba namreč tisto, kar sledi, in izgovarjati, kar je bilo prej; pri tem je treba – in to je najtežje – biti pozoren na dvoje hkrati: z glasom se dela eno, z očmi drugo.

Ne bo nam žal, če poskrbimo, da otrok, ko bo začel v pravnji dobi pisati, ne bo izgubljal časa z vsakdanjimi besedami in besedami, ki se pojavljajo kar tako. 35. Takoj ob tem se bo namreč lahko naučil pomena redkejših izrazov, ki jim Grki pravijo *glóssai*, tako da bo že ob učenju pisanja usvojil snov, ki bi sicer pozneje zahtevala poseben pouk. In ker se že zadržujemo ob preprostih stvareh: verzi, ki se dajo učencu za prepisovanje, po moje ne bi smeli vsebovati nekoristnih misli, ampak dobre nauke. 36. Spomin nanje se ohrani še na stara leta in koristi pri oblikovanju značaja. Med igro se lahko otrok nauči na pamet izreke slavnih mož ali mesta, izbrana iz pesniških del (te mali namreč raje spoznavajo). Kajti spomin je govorniku nadvse potreben – kot bom razložil ob svojem času – in se najbolje krepí ter uri z vajo; življenjska doba, o kateri govorimo, sama zase ne more roditi ničesar, zato je spomin pravzaprav edino, kar lahko učitelj pri učencu spodbuja. 37. V dobi, ko so usta spretnejša in ko je govor že razločnejši, ne bo slabo na moč hitro drdrati težko izgovorljive verze, v katerih so zlogi nanizani neskladno, da se ob njih lomi jezik: po grško se imenujejo *khalinoí*. Vaja sicer ni zahtevna, a če jo izpustimo, se bo veliko jezikovnih napak obdržalo, ne da bi se jih pozneje dalo popraviti.

II.

1. A otrok nam bo po malem zrasel, zapustil naročje in se začel učiti zares. Tukaj moramo obravnavati vprašanje, ali je koristneje držati učenca doma v lastni hiši ali ga izročiti gneči v šolah in takorekoč učiteljem za vsakogar. 2. Za to so se, kot vidimo, odločili tako tisti, ki so dali državno ureditev najslavnejšim državam, kot tudi najuglednejši strokovnjaki. Vendar ne smemo tajiti, da se nekateri ne iz osebnega prepričanja ne strinjajo s tem takorekoč javnim običajem. Zanje se zdi, da upoštevajo zlasti dvoje: prvič, da se da, če se izognemo množici, bolj skrbeti za značaj otroka v dobi, ko je najbolj dovzeten za škodljive vplive – dejstvo je, da se v njih

pogosto skrivajo vzroki za najgrša dejanja -, in drugič, da bo učitelj, kakršen koli bo, več časa posvetil enemu, kakor če bi enako veliko časa posvetil več učencem. 3. Prvi razlog je nedvomno tehten: če bi bilo dokazano, da javne šole koristijo pri učenju, a škodujejo značaju, bi se mi zdelo več vredno pošteno življenje kakor govorniška sposobnost. Toda po mojem je oboje neločljivo povezano: menim, da je lahko govornik samo dober človek in nihče drugi, tudi če bi lahko postal. Najprej smo torej razčistili s tem.

4. Ljudje pravijo, da se v šoli kvari značaj: dostikrat res, a kvari se tudi doma; lahko bi našeli veliko primerov, pač lahko tudi za nasprotno trditve. Razlika je v posameznikovi naravi in v tem, kako se zanjo skrbi. Če se glava nagiba k pokvarjenosti, če se v začetni dobi zanemari oblikovanje in varovanje občutka za sram, ne bo v odmaknjenih hišnih prostorih nič manj priložnosti za lumparije. Kajti tudi hišni gospodar lahko daje slab zgled in pogovor s pokvarjenimi sužnji ne more biti nič varnejši kakor pogovor s svobodnjaki, ki ne vedo, kdaj je treba nehati. 5. A če je otrok dober po naravi, če starši niso slepi v topi brezbriznosti do njega, se da izbrati kar najbolj neoporečnega učitelja – za to morajo pametni starši najbolj skrbeti – in kar najstrožji način pouka; poleg tega lahko otroku za družbo izberejo kakšnega resnega človeka izmed svojih prijateljev ali zvestega osvobojenca, v čigar neprestanem spremstvu se lahko poboljšajo tudi tisti, za katere nas je prej skrbelo.

6. Za ta strah se hitro najde zdravilo. Toda ko le ne bi mi sami kvarili značaja svojih otrok! Že v zgodnjem otroštvu jih razvajamo s sladki; tisti mehki način vzgoje, ki mu pravimo popustljivost, naredi duševne in telesne moči mlahave. Kaj si bo želel šele v odraslih letih, če se že kot dojenček plazi po škrlatu? Še govoriti ne zna prav, a že ve, kaj je žafran, že hoče imeti uvoženo obleko. 7. Prej jim vzgojimo okus za hrano kakor usta. Rastejo v nosilnici: komaj stopijo na tla, že od vseh strani prihitijo ljudje, da se jim primejo za roke. Zabavno se nam zdi, če rečejo kaj predrznega: s smehom in poljubčkom nagrajujemo besede, ki jih ne bi odpustili celo opolzemu aleksandrinskemu pesniku. 8. Saj ni čudno: mi sami jih učimo, od nas jih slišijo, naše ljubice, naše priležnice vidijo; vsaka večerna zabava odmeva od prostaških popevk, gledajo se stvari, o katerih se niti govoriti ne bi smelo. Tega se počasi navadijo, nato jim preide v naravo. Ubogi otroci se učijo takšnih stvari, še preden izvedo, da to ni prav; razuzdani in brezvoljni zaradi napačne vzgoje se takšnih slabosti ne navzamejo v šoli, ampak jih prinesejo v šolo s sabo.

9. »Toda pri učenju bo imel en učitelj več časa za enega učenca.« Prvič: nobene ovire ni, da se ne bi mogel tisti učitelj, kdor koli že bo, ukvarjati tudi z otrokom, ki hodi v šolo. A tudi če se tega dvojega ne bi dalo povezati, bi se mi zdelo javno zbirališče boljše od samote v temačnem prostoru. Kajti vsak dober učitelj se veseli, če ima veliko učencev, in zase meni,

da je vreden številnejšega občinstva. 10. Po drugi strani se manj sposobni učitelj zaveda, da je slab, zato se oklepa enega samega učenca in se mu ne zdi za malo, da takorekoč opravlja pedagogovo delo. 11. A tudi če si kdo zaradi ugleda, bogastva ali dobrih zvez lahko privošči najboljše izobražene-ga in sploh najboljšega učitelja, tisti učitelj vendarle ne bo celega dneva porabil za enega učenca. Ali je lahko kakšen učenec tako zbran, da se ne bi naveličal prav tako, kot se naveliča oko, če kaj neprestano gledamo, še zlasti ker je pri učenju treba veliko časa za nemoteno delo? 12. Ko se piše, uči na pamet ali razmišlja, učitelja vendar ni zraven; in če počne učenec kaj izmed tega, ga vsaka prekinitiv samo moti. Tudi branje ne potrebuje vedno uvoda in razlage: kdaj bo potem lahko spoznal toliko piscev, kot jih mora? Kaj malo časa je dovolj, da se za vsak dan naredi nekakšen delovni načrt, zato lahko pride več učencev na vrsto celo za tisto, kar je treba razla-gati vsakemu posebej. Veliko stvari je tudi takih, da se jih da obenem po-sredovati več ljudem hkrati. S tem ne mislim na govorniške vaje v členjenju in deklamiranju, ki jih v celoti dojamemo vsak, najsi je poslušalcev še tako veliko. 14. Učiteljev glas ni kosilo, da bi ga zmanjkalo, če bi prišlo preveč ljudi, temveč je kot sonce, ki enako sveti in greje za vse. Tudi če učitelj književnosti razlaga slovnico, če posebej razlaga težja poglavja, če poja-snjuje kaj iz zgodovine, če razlaga pesmi, se bodo tega učili vsi poslušalci obenem.

15. »Toda preveliko število učencev ovira učitelja pri popravljanju napak in pri uvodnem branju.« Res ga ovira – ali ima kakšna stvar samo dobre strani? -, toda kmalu bomo te slabe strani primerjali z dobrimi.

»Nočem poslati otroka nekam, kjer se ne bodo ukvarjali z njim.« Dober učitelj se ne bo obremenil z več učenci, kot jih lahko prenese; predvsem se moramo spoprijateljiti z učiteljem, da v poučevanju ne bo videl službe, temveč znamenje naklonjenosti. 16. In konec koncev bo vsak, ki je količkaj izobražen, učenca, v katerem zasluti nadarjenost in vnemo, posebej spodbujal že sebi v slavo. Kakor se je sicer treba izogibati velikih šol (teh ne odobravam niti, če ima kdo velik vpis po lastni zaslugi), to ne pomeni, da se je treba izogibati vseh šol. Šoli se izogibati je eno, šolo izbrati je drugo.

17. Če smo ovrgli očitke nasprotnikov, bomo odslej razložili, kako bomo ravnali sami. 18. Bodoči govornik bo moral živeti v javnosti, osvetljen z lučjo državnških zadev, zato naj se že od zgodnje mladosti navaja ne bati se ljudi in ne životariti v temi. Duh, ki zraste v takšni samoti, je treba ves čas spodbujati in podpirati, saj je opešal in takorekoč ovenel v senci ali se nasprotno napihnil zaradi ošabnega precenjevanja samega sebe. Kdor se z nikomer ne primerja, si bo gotovo prisodil preveč. 19. A ko mora pokazati, kar se je naučil, se mu pri belem dnevu stemni pred očmi, vse se mu zdi novo, ker se je na samem učil tistega, kar bo delal vpričo množice. 20.

Sploh ne bom govoril o šolskem prijateljstvu, ki ostane trdno do starosti, saj ima v sebi nekakšno sveto zvezo. Kajti skupaj se učiti ni nič manj sveto kot skupaj žrtvovati. In kako naj se nauči čuta, ki mu pravimo čut za skupnost, če se bo ločil od skupnosti, kot je naravna pri ljudeh in celo pri živalih, ki ne znajo govoriti? 21. Dodajmo še, da se bo doma učil samo tistega, kar bodo razlagali njemu, v šoli pa tudi tistega, kar bodo razlagali drugim. Vsak dan bo slišal veliko stvari hvaliti in veliko popravljati, koristilo mu bo, če bo učitelj koga drugega grajal zaradi lenobe ali pohvalil zaradi marljivosti. 22. Pohvala bo spodbudila tekmovalnost, sramotno se mu bo zdelo biti slabši od vrstnika, lepo se mu bo zdelo premagati starejše od sebe; čeprav je častihlepnost sama po sebi pregreha, iz nje pogosto nastane kaj dobrega. 23. Vem, da je bila zelo koristna navada, ki so se je držali še moji učitelji: v razredih, kamor so bili razporejeni otroci, so določali vrstni red predstavitev po dosežkih. Tako so najprej deklamirali tisti, ki so kazali najhitrejši napredek. 24. V ta namen so prirejali celo izločevalna tekmovanja. To je bila za nas sijajna nagrada in najimenoitnejše je bilo, če si bil prvi v razredu. Seveda vrstni red ni bil določen enkrat za vselej: vsakih trideset dni je imel poraženec priložnost znova tekmovati. Tako zmagovalec ni popustil zaradi uspeha in poraženca je bolečina poraza spodbujala oprati sramoto. Kolikor se sam spomnim, bi si upal trditi, da nas je to bolj spodbujalo k učenju kakor vse učiteljeve pohvale, pedagogova skrb, obljube staršev. 26. Kakor je tekmovanje spodbudno na višji stopnji učenja, tako je tudi na začetku in v zgodnjih letih prijetneje tekmovati z vrstniki kakor z učiteljem že zato, ker se lažje primerjajo med sabo. Težko da si bodo upali ob učenju osnov pomisliti, da bodo kdaj dosegli govorniško sposobnost, ki se jim zdi najboljša. Raje se bodo oklenili najbližjega, kakor se trtni poganjek, ki ga privežemo k drevesu, najprej oprime nižjih vej in šele potem doseže vršiček. 27. Zato mora celo učitelj, če se mu zdi koristnost pomembnejša od lastne veljave, paziti na to, da v času, ko se bo ukvarjal s še premalo oblikovanimi talenti, šibkim učencem ne bo takoj nalagal hudih bremen, ampak bo svoje lastne sposobnosti omejil in se spustil na raven dojemanja poslušalcev. 28. Kakor majhna posoda z ozkim ustjem ne zajame preobilnega curka tekočine, a se jo da napolniti, če vlivamo polagoma, tako se je treba tudi za otrokov duh zavedati, koliko lahko sprejme. Kar je težko razumeti, ne pride do duha, ki je takorekoč premalo odprto za dojetanje.

29. Koristno je torej, da ima vrstnike, ki jih bo hotel najprej posnemati, nato premagovati: tako bo po malem začel upati tudi na kaj višjega. Dodal bi še, da se tudi učitelj sam ne more tako zbrati in navdušiti, če je navzoč samo en učenec, kakor bi se, če bi ga navdušila množica poslušalcev. 30. Kajti za govorništvo je bistven duh. Ta mora zapopasti podobe stvari in jih nekako prilagoditi naravi tistega, o čemer govori. Bolj ko je vzvišen in si prizadeva za visoke cilje, bolj ga ženejo takšna – kot bi lahko

rekli – orodja: ob pohvali raste, zanos ga krepi in veseli se, da počne nekaj velikega. 31. Obstaja tudi nekakšna skrita užaljenost, če moramo govorniško sposobnost, pridobljeno s tolikšnimi napor, nameniti enemu samemu poslušalcu. Sram nas je govoriti glasneje kot v pogovoru. Kar predstavljamo si držo telesa pri deklamiranju, govornikov nastop, glas in izgovarjavo, konec koncev tudi telesno in duhovno vznemirjenje, potenje, da o drugem ne govorim, in trud – za enega samega poslušalca! Se nam ne bo zdelo, da se mu meša? Med ljudmi ne bi bilo govorništva, če bi se vedno pogovarjali samo z enim.

III.

1. Ko mu izročijo otroka, naj izkušen učitelj najprej presodi njegovo nadarjenost in naravo. Znamenje nadarjenosti je pri malih otrocih zlasti spomin; njegova sposobnost je dvojna: z lahkoto dojeti in si zvesto zapomniti. Drugo je nagnjenje k posnemanju, tudi to je znamenje naravne dojemljivosti, a tako, da hoče ponazarjati tisto, česar se je naučil in ne morebiti drže, hoje ali telesnih hib. 2. Ničesar ne pričakujem od tistega, ki bo hotel s posnemanjem zgolj vzbuditi smeh. Kajti resnično nadarjen otrok bo po naravi pošten – sicer se mi zdi še zmerom bolje, da je počasne pameti, kakor da bi bil hudoben. Pošten otrok bo vsekakor drugačen kakor kakšen len zaspanec. 3. Moj pravi učenec bo brez težav dojemal snov in vmes tudi kaj vprašal, vendar bo vselej sledil in nikoli ne prehiteval. Iz nadarjenega otroka, ki vedno prehiteva, bo težko kdaj kaj dobrega. 4. Takšni hitro opravijo manj zahtevne naloge in, ker si vse upajo, vedno takoj pokažejo vse, kar zmorejo. Vendar zmorejo samo najlažje: besedo povežejo z drugo besedo in vse skupaj povedo, ne da bi trenili z očesom ali ne da bi jih bilo kaj sram. 5. Ne pokažejo veliko, temveč hitro; zadaj ni prave moči, korenine ne segajo globoko, podobno kot pri semenih, ki padejo na vrh prsti: hitro zrasede, videti so kot prave bilke, a še pred žetvijo porumenijo s praznimi klasi. Kar pokaže takšen otrok, se nam zdi za tisto starost dobro; pozneje ni nobenega napredka, občudovanje uplahne.

6. Potem ko je preveril to, naj učitelj presodi, kako naj ravna z učencem. Nekateri so mlahavi, če jih ne priganjaš, drugi ne prenašajo ukazov, ene strah zadržuje, druge dela negotove, ene neprestano delo izčrpava, drugim daje še več vneme. Meni dajte tistega učenca, ki ga hvala spodbuja, ki mu je slava všeč, ki joče, kadar je premagan. 7. Takšnega bo treba vzgajati v želji po uveljavljanju, takšnega bo graja grizla, takšnega bo čast spodbujala, pri takšnem se ne bom nikoli bal, da ne bi hotel delati.

7. Seveda je treba včasih tudi malo popustiti, ne samo, ker nobena stvar ne zdrži neprestanega napora – celo predmetom, ki nimajo čutov in

duše, včasih damo možnost za počitek, da ostanejo uporabni –, ampak zato, ker je vnema za učenje odvisna od volje – in te se ne da siliti. 9. Tako potem prinesejo k učenju več moči, saj so spočiti in sveži, prinesejo tudi več lastne pobude, ki se sicer vedno upira prisili. 10. Nič me ne bo motilo, če se bodo učenci igrali, tudi to je znamenje bistrega duha. Od otroka, ki je ves čas potrtn in zamorjen, pač ne morem pričakovati, da bo dvignil glavo pri učenju, če se ne more razživeti niti pri tistem, kar je za njegovo starost čisto naravno. 11. Toda odmorov mora biti ravno prav, da ne bi vzbudili odpora do učenja, če bi jih bilo premalo, ali navajali na brezdelje, če bi jih bilo preveč. Obstaja tudi precej iger, ki so zelo uporabne za ostrenje učenčevega duha, npr. da med sabo tekmujejo v postavljanju vsakovrstnih kratkih vprašanj. 12. Med igro se preprosteje razkrije tudi značaj, samo da se nam ne sme otrok v nobeni starosti zdeti prešibak, da bi se lahko naučil, kaj je prav in kaj ne. Še celo najlaže ga je oblikovati takrat, ko se ne zna pretvarjati in se najlaže ukloni naukom vzgojiteljev. Tisto, kar se je razvilo narobe, boš prej zlomil kakor popravil. 13. Otroka naj se torej kar takoj opozarja, naj ne naredi ničesar iz pohlepa, ničesar pokvarjenega, ničesar vihravega. Vedno imejmo v mislih tisti Vergilijev verz: *adeo in teneris consuescere multum est*⁴.

14. Ampak učence tepsti, čeprav je v navadi in to odobrava celo Hrizip⁵, se mi nikakor ne zdi ustrezno. Prvič, ker je to grdo, primerno samo za sužnje in – kot se razume samo po sebi, če zadene starejšega človeka – kaznivo; drugič, ker se bo otrok, ki je tako zakrknjen, da se ga z grajo ne da popraviti, navadil tudi udarcev, prav kot sužnji najslabše vrste; tretjič, ker takšne kazni sploh ne bo treba, če bo nad učenjem ves čas bedel nadzornik. 15. Dandanes se, kot je videti, malomarnost pedagogov popravlja tako, da se otrok ne pripravi do tega, da bi delali, kar je prav, temveč se jih kaznuje, ker tega niso storili. Konec koncev, če ga boš v otroštvu silil z udarci, kaj boš naredil, ko zraste v mladeniča, ki se ga s tem ne bo dalo zastrašiti, a se bo moral učiti dosti težje stvari? 16. Dodati je treba tudi, da se otrokom med pretepanjem zaradi bolečine ali strahu zgodi marsikaj takšnega, da se o tem raje ne govori, in tega se bodo pozneje sramovali; takšen sram zlomi voljo, jo pogubi in celo povzroči, da se otrok iz jeze noče prikazati na dan. 17. In če pri izbiri varuhov in vzgojiteljev nismo dovolj pazili na značaj, me je sram povedati, za kakšne grdobije takšni pokvarjenci zlorablajo tisto svojo »pravico do pretepanja« in kako se s strahom ubogih otrok večkrat okoristijo tudi drugi. Nič več ne bom govoril o tem: že tisto, kar se da razumeti, je preveč. Zato bodi dovolj naslednje: nad šibko mladostjo, ki se ne more braniti sama, ne sme biti nikomur dovoljeno preveč.

⁴ Georgica 2, 272.

⁵ St. Vet fr. 736.

18. Zdaj bom govoril o tem, na katerih področjih je treba oblikovati učenca, da bo lahko postal govornik, in na kateri starostni stopnji je treba začeti z njimi.

(nadaljevanje v naslednji številki)